

Συμβολές στην ιστορία της Κτιριοδομίας της Καποδιστριακής εποχής (1828-1833)

ΜΕΡΟΣ 5ο

Το «Καλλέργειο» («Παλάτιον της Κυθερνήσεως») στο Αργος 160 χρόνια από την οικοδόμηση του

Το κτίριο όπου στεγάζεται σήμερα τμήμα του Μουσείου Αργους (με προϊστορικές και ρωμαϊκές αρχαιότητες), γνωστό με το όνομα «Καλλέργειο» και ως κατοικία, παλαιά, της οικογένειας του στρατηγού Δημ. Καλλέργη, αποτελεί μία από τις περιέργες περιπτώσεις της ιστορίας της κτιριοδομίας της Καποδιστριακής εποχής – και όχι μόνον αυτής. Πρόκειται για κτίριο που θεωρείται από τα σημαντικότερα του Αργους και της εποχής εκείνης. Δύο φορές έχει χαρακτηρισθεί από το Υπουργείο Πολιτισμού ως έργο τέχνης, που χρειάζεται ειδική προστασία¹, και όμως πυκνό πέπλο μυστηρίου καλύπτε τον χρόνο και τρόπο οικοδόμησής του αλλά και τον αρχιτεκτονικό του. Είναι ενδεικτικό ότι ακόμα και σε άρθρα του αθηναϊκού τύπου των ευκαιριών των εγκαινιών των δύο τμημάτων του Μουσείου, το 1959 και το 1961, δεν γίνεται μεμονία στοιχείων ιστορίας του «Καλλέργειου»², ενώ μόνο μία σύντομη και γενικολόγια αναφορά για τον τύπο της αρχιτεκτονικής του έχω εντοπίσει μέχρι σήμερα³, και αυτή μετά τη «δραστική» επέμβαση στο κτίριο για μετατροπή του σε Μουσείο.

Εκτός από αυτά, αναφέρονται των ντόπιων λογίων και ιστοριοδιφών, ακόμα και της ακρίβειας ενός Δημ. Βαρδουνιώτη, παρουσιάζονται φαινομενικά αρκετά αντιφατικές. Γράφω φαινομενικά, γιατί από τις έρευνές μου στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στο τμήμα του αρχείου του Δημ. Καλλέργη το οποίο δωρήθηκε στο Μουσείο Μπενάκη και, πριν λίγους μήνες, στο καποδιστριακό αρχείο της Κέρκυρας, έφτασα στο σημείο να διαλευκάνω το μεγαλύτερο μέρος του ιστορικού της ανέγερσης και της αρχικής χρήσης του κτιρίου, αλλά και να διαπιστώσω ότι οι παρουσιαζόμενες ως αντιφατικές πληροφορίες των ιστοριοδιφών ανταποκρίνονται, τελικά, σε τημήματα μιας πραγματικότητας με εναλλαγές ιδιοκτησιακού καθεστώτος και χρήσεων, μέσα σε μία διετία (1830-32). Στην ιστορική μνήμη πέρασαν και καταστάλαξαν οι εναλλαγές, αρριστά και σωρευτικά, ενώ έγιναν άφαντες οι συγκεκριμένες ιστορικές αιτίες και τα γεγονότα.

Ας δούμε, λοιπόν, τι αναφέρουν για το κτίριο οι ντόπιοι λόγιοι και ιστοριοδίφες, από τους οποίους ο Τάσος Τσακόπουλος, που επανειλημένα ασχολήθηκε μαζί του, είναι και ο μόνος που ευτυχώς διέσωσε, το 1939 και το 1954, πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για την εσωτερική διακόσμηση και διαρρύθμιση του.

Βασίλης Κ. Δωροθίνης

Δικηγόρος - Πολιτικός Επιστήμονας - Ιστορικός

Τοπικές αναφορές

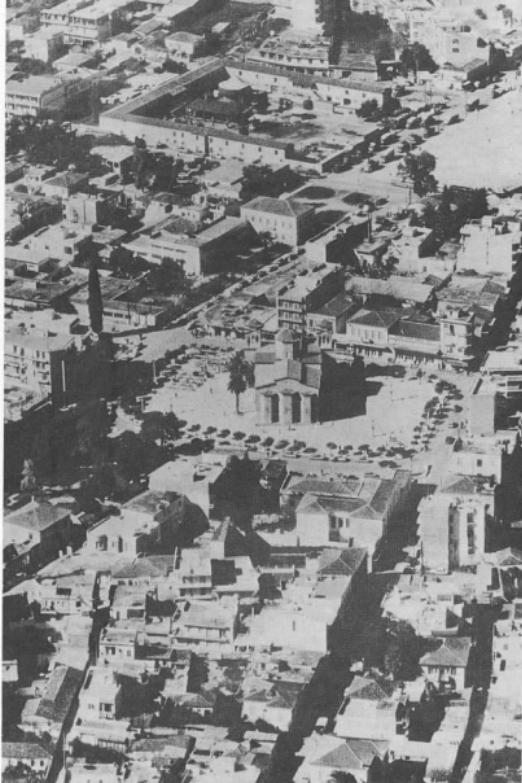
Ο Δημ. Βαρδουνιώτης, στη μελέτη του «Η εν Αργει φάγη κατά το 1833»⁴, διδει πολύτιμη αναφορά του κτίριου και του περιβάλλοντα χώρου, τουλάχιστον όπως αυτός θα παρέμενε μετά τα μέσα του 19ου αιώνα (ο Βαρδουνιώτης γεννήθηκε το 1847 και είχε πρόσδοση, όπως αντικεμενικά διαπιστώνεται, σε κάποια έγγραφα του αρχείου Καλλέργη). Παραθέτουμε το σχετικό απόσπασμα:

«Είνι το πρώ ανατολάς όρκον της ευρυτάτης πλατείας του στρατώνος και εγγύτατα αυτού υψώται η μεγάλη και ωραία οικία

του Καλλέργη, ωνδυμπον τόπε μέγαρον (Σ. Σ. ενν. το 1833), οικοδεμένη υπό του φίλου του Κυθερώντος Καποδιστρίου (η υπογράμμια δική μας). Η οικοδόμη αυτή, καθ' όμοιον περίπο της οποίας σχέδιον εκτιθή και η σύγχρονος και γειτόνια οικία του Τρικούπη⁵, περιβάλλεται καθ' όλα τας πλευράς, πλήρη της δυτικής, υπό μεγίστης περιοχής, εν τη διέλευσην τη φιλοκαλίας και η μεγάλων περιοχών της περιοχής απόλιτοι πηγεμονικοί. δεξαμενή φρίστων παρέχουσι ύδωρ, και κήπος, θαυμάτεις και μνηματικότες, περιέχουν πολλά και ποικιλά ωραία δενδρά, ίδιας λεμονιών, πορτοκαλέδες, και μικρών άλογων κυπαρισσών. Είνι το ανατολικόν βάθος του οποίου πηγέρει κομμάς ίδιακτος ναϊσκός, εκδύοντας το περιθέπτων μέγαρον και καθίσταντας αυτό θελητικώτατον διαμονητήριον.

Ο Δημήτριος Καλλέργης, περιφανής προ-

ωντικότης, υπερδοσθείς ύπατος των ήπιων του πολιτικού και πολιτιστικού ζωής της Εποχής, ήταν ο πρώτος που ανέπτυξε στην Αργειανή την ιδέα της οικοδόμησης του Καλλέργη, η οποία στην περιοχή της Καλλέργης έκδοση του έργου του «Η Ναυπτίλια», ενώ ο ίδιος ο Βαρδουνιώτης το 1893, σε νεκρολογία για τη σύζυγο του Καλλέργη Σοφία, αναφέρεται στο «εν Αργει μέγαρον του συζύγου της». Σε άλλο άρθρο του για τον

1. Πρόσφατη αεροφωτογραφία, από χαμηλό ύψος, του κέντρου του Άργους, Φαιετού, στο κέντρο, το συγκρότημα του Μουσείου, όπου και το κτίριο του «Καλλέργειου».

τελευταίο απόγονο Καλλέργη που πέθανε στο Άργος, τον Εμμανουήλ, για τον στρατηγού, αναφέρει, το 1910⁷: «κατώκει δε πάντοτε εις τον οίκον του πατρός του, μέγα και λαμπρόν μέγαρον οικοδομήθεν από των χρόνων του Καποδιστρίου, μετά μεγάλου και περιήμους κήπου».

To 1932, ο ιστοριοδίφης K. Ολύμπιος αναφέρει ότι ο Δημ. Καλλέργης ήταν πλουσιότατος, «όπως φανερώνει στην Καποδιστρίου ανεγερθείσα εντάυθα μεγαλοπρεπεστάτη οικία του»⁸, ενώ το 1938 ο Τάσος Τσακόπουλος, στη σειρά άρθρων του για «Το Άργος κατά τον 19^ο αιώνα», αναφέρει για πρώτη φορά ότι, από την καποδιστριακή εποχή, σώζεται στο Άργος και η «οικία του στρατηγού του Αγώνας, Δημήτριου Καλλέργη, ήτις κατ' αρχάς εκτιθέθη δια νοσοκομείον και στεγανομόν δια τα αποθήκας»⁹, και παρακάτω γράφει: «Δημήτριος Καλλέργης είναι ον το Κυβερνήτης εδωρήσατο την οικίαν». Για την

παρατήρησή του θεωρώ ότι ο Τσακόπουλος παρασύμφτηκε από αόριστη αναφορά της γνωστής έκθεσης του Χάιντεκ (ενώπιον της Δ' Εθνοσυνελεύσεως στο αρχαίο θέατρο του Άργους) (Ιούλιος - Αύγουστος 1829), στην οποία ο τότε φρούραρχος Ναυπλίου έκανε απολογία μέρων που είχαν εκτελεσθεί έως τότε και προχώρησε σε αυθαιρέτη ταύτιση.

Ένα χρόνο αργότερα, σε άρθρο του που δημοσιεύθηκε σε τοπική εφημερίδα και ήταν ειδικά αφιερωμένο στο «Καλλέργειο»¹⁰, για το οποίο από τότε υπήρχαν ευχές και προτάσεις να μετατραπεί σε Μουσείο, αναφέρει τα εξής:

«Η οικία Καλλέργη (...), είναι γνωστόν δύσπιστος πόσα και πότε εγκατέστη ή μάλλον το σύνθετο σπίτι που κατέλαβεν αυτήν τον Καλλέργη (...).

«Το μέγαρον Καλλέργη είναι μέρα επιτοποιημένης ήδη, με πολλά ευρύχωρα, ευέρα και πληθύσμα δωμάτια, με διαφόρους καλλιτεχνικά διακοσμήσεις, αίνιξ με την παρέλευσιν του χρόνου έχουν ως επί το πλείστον καταστραφή. Εκατοντάν οι δωματίων εντός της μεγάλης

αιθουσής έχουν τζάκι, διά να θερμαίνεται ολόκληρος η οικία.

Εξ ολών των δωματίων διακρίνεται η μεγάλη και δραματική αίθουσα με τα ωραία διακοσμήσεις της, με μεγάλο αιθουσαντού πρώτου όρφου, όπου σημαντικοί εκτίθενται ρωμαϊκές αρχαιοτάτες». Αναθέν και εις το μέσον φίλιεται γύψινος αετός, έξι οι εκρέματα των φωτισμών πολυέλαιος κατά τα τότε μέσα του φωτισμού. Εις τας τέσσαρας πλευράς της αναγγίγνοσκονται εντός καλλιτεχνικών πλαισίων, με ωραία, μεγάλα γράμματα, τέσσαρες πολυστημαντοί πολιτικούς και χρονογράφους. Εις την βόρεια πλευρά της 25 Μαρτίου φέρεται η χρονολογία η παθισθέτεια θα Βι. Διατάσσεται το 17 Μαρτίου 1838 ως έναρξης της Ελληνικής επαναστάσεως, και εις την διώσεων θύμων της αυτής πλευράς διδούντονται τα λατινικά γράμματα P.B.R. Εις την ανατολικήν της 3 Σεπτεμβρίου 1843, της πρωταθλήτης της θίασος συνταγματικής μεταδολής υπήρξεν ο Καλλέργης (...). Αναθέν της μεσοβίβρας της οικίας διαδίκρινται το λατινικό γράμματα C.C.D. και με καρκοτέχνες εικόνες τουρεκών. Εις τη νότια πλευρά της 18 Μαρτίου 1844, πνέου καθ' την αυτούς βασιλείους, με μεγάλη πομπή και μετά της αυτής επιστρήσεως, ώμοσε τον νεονιμούμενον όρκο και το υπ της εθνοσυνελεύσεως ψηφισθέν σύνταγμα. Εις την δυτικήν πλευρά και άνωθεν της θύρας του βρύλικού και τραγικού έσωτου, διεκρίνεται η λαονισμός 1833, η απασία και αμορφία της οικίας. Αρχαία γραμμές ήτις υπενθύμιζε τα εν τη πόλει με αιωνιότατα γεγονότα. (Σ.Σ για τα ονόμα και τη μελέτη του Βαρδουνιώτη, που προαναφέρεται). Η χρονολογία αυτή ανεγγινώσκεται προ 25τίας, αλλά εξεπανισθή δι' ασθέτου, ίσως και σκοπίων, δεν εξηγείται άλλως. Εις την δε πλευρά του Ν.Α. διωμάτιου προ τριετίας διεκρίνεται καλλιτεχνικώτατον εκ λευκού χρώματος κεραμίδιο με την εξής επιγραφή: «Ο ΘΕΟΣ της ωμούς ΕΝΤΩΝ ΒΑΡΔΟΥΛΕΩΝ, της Σπάρτης Μενελάου». Αναθέν αυτού λισταν γυνή μαλλών υψηλών αναστήματος, λευκούφορος, λεπτή, φραστική και γεράδ, κακαλύμμενον έχουμα, το πρόσωπον δια των χειρίν της. Παραπλέυρως και εις το δεξιόν μέρος της ισταμένης γυναικός υψώνται 3 κυπαρίσια, εν δενδρών του οποίου κλίνον, τινές έφθαντο εις τους ώμους της οικίας, οι οποίες θώμαινον πέρι του κεντρώου, εις δύο το πάνω και διεδύ της εικόνος ανεγγινώσκοντα διώσεων και κογεγραμένα δημιώδη διάτομα. Τίποτε εξ αυτών δεν φίλιεται, χάρη εις την καταστρεπτικήν και επάρτον δαστούντων».

Ο Τσακόπουλος αναφέρει και πάλι την περιγραφή Βαρδουνιώτη για τον ήπη και προσθέτει:

«Μέχρι απήμερον αιχνούνται τέσσαρες κυπαρίσσιαι και μεταξύ ελάσια (...). Εις τον αρχαίον μέρος, μεταξύ οικιας Ανδρ. Σαγκανά και των δύο πλευρών της, είναι δύο μικρά αιλίγον Ν.Δ., πηγέρειτο καμόβις και ιδιόκτηπος ναϊσκός, τιμώμενος επ ονόματι του αγίου Δημητρίου».

Σε παρόμοιο άρθρο του, μεταπολεμικά και στην ίδια τοπική εφημερίδα¹¹, επαναλαμβάνει κατά λέξη την άποψη ότι μάλλον κατέλαβε το οικήμα ο Καλλέργης, προσθέτοντας: «θιάσιως, ο τότε πανίσχυρος και παντοδύναμος Καλλέργης». Άλλα και ότι «παρθίσας τας πολύευτες και επιμόνους προσπαθείας μας, δεν ήδυνθημένης να ξεγκριθώσαμεν τούτο». Το 1953, σε άλλη μελέτη του Τσακόπουλος αναφερόμενος στην οικία Καλλέργη, «κατέρευτωμένη» τότε, τη χαρακτηρίζει ως «έργον και αυτό του φί-

2. Οικόπεδο θεωρούμενο της οικογένειας Καλλέργη.

3. Ο Δημήτριος Καλλέργης σε προώημένη ημέρα. Μουσείο Ιστορίκης και Εθνολογίκης Επαρχίας.

4. Η Σοφία Καλλέργη σε νεαρή ηλικία.

λοπόλιδος αειμνήστου Κυθερνήτου», ενώ σε άλλο άρθρο του, τον επόμενο χρόνο¹³, όταν είχαν αρχίσει εργασίες επισκευών του κτιρίου, δίδει την πολύ σημαντική πληροφορία για ανακάλυψη λιθίνων πλακών χρονολόγησης:

«Με το κατέβασμά της στην Αίγαλη και ίδιας του κρητιδομού της παρέλασε Καλλέργης στην αποκλειστική διοίκηση δύο της Αίγαλης πλάκες (40 x 30 εκ. μ.) ενιαία κεγκαράμηνή εις συμφέροντας της αυτή χρονολογία 1830. Και η μεν μία εξ αυτών είναι ενετοχώμενη εις την κορυφή της ανατολικής γωνίας, η δε άλλη εις την δυτική γωνίας της μεσημβρινής πλευράς».

Ο Τσακόπουλος υποστηρίζει ωστά, όπως θα δούμε, ότι οι πλάκες μαρτυρούν για το έτος κατασκευής του κτιρίου, αλλά επαναλαμβάνει την ταύτιση του με την αόριστη αναφορά του Χάιντεκ για νοσοκομείο και αποθήκη. Και μόνος και ματαία αυτός υποστηρίζει ότι τα στοιχεία αυτά, όπως και τα διακοσμητικά που είχαν περιγράψει, θα έπρεπε να διαφαναθούν και να αποκατασταθούν, ενώ στην πραγματικότητα οι μεν πλάκες απομακρύνθηκαν και είναι άγνωστο πού βρίσκονται σήμερα. ενώ τα διακοσμητικά φαίνεται να έχουν καταστραφεί. Τέλος θα πρέπει να αναφέρω ότι ο ιστοριοδίφης Iw. E. Ζεγκίνης, στην πρώτη έκδοση του έργου του για το Άργος, αναφέρει ότι το κτίριο είχε κτιστεί από τον Καποδίστρια για νοσοκομείο και ότι κάτιον παραχωρήθηκε στον Καλλέργη, ενώ στη δεύτερη έκδοση αναφέρει ότι το κατέλαβε ο Καλλέργης «χωρίς να παραπέμπει σε καμιά συγκεκριμένη πηγή»¹⁴.

Η αναφορά για κατάληψη του κτιρίου από τον Καλλέργη πιθανόν να στηρίζεται σε συγκεκριμένο γεγονός που περιέχεται στη μελέτη του Βαρδουνιώτη για τις αιφανές του Άργους, μοναδική για το θέμα μέχρι σήμερα και στηριζόμενη σε αποκλειστικά ελληνικές πηγές, δηλαδή στο ότι όταν ο επικεφαλής των γαλλικού αγήματος ζήτησαν από τη Σοφία Καλλέργη να χρησιμοποιήσουν το οίκημα, επικαλέστηκαν το ότι ο σύζυγός της το είχε καταλάβει.

Οι Καλλέργηδες στο Άργος και στην Αργολίδα

Με μεγάλη συντομία και δίχας περιέχουν τις ιστοριών της παραπομπών, τις οποίες προορίζουν για άλλη, εξειδικευμένη μελέτη μας, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Δημήτριος Καλλέργης (γενν. το 1803), με τους αδελφούς του Νικόλαο και Εμμανουήλ, όλοι της γνωστής κρητικής οικογένειας είναι αλλά κάτιοι· Πετρούπολης, στέλνονται από το θείο τους Εμμανουήλ, με πολλά όπλα και χρήματα, στην Ελλάδα, όπου φτάνουν στις 25-4-1822. Περίπου ένα χρόνο αργότερο ο αδελφός Εμμανουήλ πεθαίνει. Οι άλλοι δύο συνεχίζουν τον αγώνα. Το 1825 ο Δημήτριος βρίσκεται στο Άργος επικεφαλής σώματος 700 περίπου Κρητών μαχητών, το 1827 στα νησιά του Αιγαίου, και τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου πάρνει μέρος στη μάχη των Αθηνών, όπου αιχμαλωτίζεται και ελευθερώνεται με λύτρα. Με

την έλευση του Καποδίστρια οι δύο αδελφοί συνδέονται αμέως μαζί του και ο Δημήτριος ιδιαίτερα και με τον Αυγούστινο. Ο Νικόλαος ορίζεται Διοικητής Αργολίδας (τον ξαναδρίσκουμε Νομάρχη της το 1844), ενώ ο Δημήτριος αναλαμβάνει για μικρό διάστημα, το 1828, Διοικητής του Πόρου, όπου τέσσερα χρόνια αργότερα πάρνει ενέργεια μέρος κατά των εκεί στασιαστών. Στις 24-6-1831 δοιούζεται Διοικητής του σώματος του Ιππικού και στις 18-3-1832 ονομάζεται συνταγματάρχης του Ιππικού. Έως την έλευση του Θωμά έχει ενεργό συμμετοχή, με την πλεύρα των καποδιστριακών - «κινηρητικών», στην εμφύλια διάσαρξη, είναι γνωστός ο ρόλος του στην Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ενώ διατελεί και προεθετής της Ελλάδας στο Παρίσι και στο Λονδίνο. Πεθαίνει στις 8-4-1867.

Πολύ νέος υμφεύεται με την περιφήμη Σοφία Ρέντη, «μήλον της έριδος» ή παρά λίγο αιτία γενικευμένου εμφύλιου πολέμου, το 1826, όταν συγκρούονται γι' αυτήν με το στρατό τους ο Γιαννάκης και ο Παναγιώτης Νοταράς. Ο πρώτος αρραβωνίζεται, τελικά, μαζί της, αλλά σκοτώνεται λίγο αργότερα, 21 επτά, στη μάχη των Αθηνών. Ο Δημήτρης Καλλέργης ήταν συμμαχητής και στενός φίλος του. Μετά το θάνατο του Δ. Καλλέργη, και συγκεκριμένα από το 1869, η Σοφία εγκαθίσταται οριστικά και συνεχώς στο οίκημα του Άργους, σε μεγάλη οικονομική στενότητα, ώς το θάνατό της,

5. Ο Εμπορικός Καλλέργης στη στρατιωτική σχολή Saint-Cyr.

στις 4-2-1893, σε ηλικία περίπου 90 ετών.

Ο Δημήτριος και η Σοφία απέκτησαν δύο παιδιά, μία κόρη, που παντρύωνταν τον Κυρουτσώπη, και τον Εμμανουήλ, γνωστό ως άριστο αξιωματικό αλλά και ως ερωτευμένο με την αυτοκράτειρα Ευγενία της Γαλλίας, σπότε, και τον ανάκτασαν να επανακάψψει στην Ελλάδα (1861). Από το 1869 παρέμεινε με τη μητέρα του συνεχώς στο σπίτι του 'Αργος, ως το 1886 αποστρατεύθηκε ως ταγματάρχης των Γενικών Επιτελών και πέθανε στο ίδιο σπίτι στις 6-5-1909, σε ηλικία 74 ετών (είχε γεννηθεί στις 27-4-1835). Ήταν και ο τελευταίος από τους Καλλέργηδες που το κατοικούσαν.

Η οικοδόμηση του κτιρίου,

6. Απόσπασμα του σχεδίου της πόλης του 'Αργος, του Ντεβού. Στο κέντρο, με βαθύ γαλάζιο χρώμα, οι Στρατώνες του Καποδιστρίου, ανατολικά τους κτίρια για τη θέση του Καλλέργειου και νότια συμπληρωματικό κτίριο που προτείνοταν για τους Στρατώνες. Αρχεία του Γαλλ. Στρατού. Παρισί.

η μετατροπή του σε «Παλάτιον της Κυβερνήσεως» και η τύχη του ώτις τις αρχές του 20ού αιώνα

Σαφή μαρτυρία για το πού διέμενε ο Δημήτριος Καλλέργης στην Αργολίδη έχουμε μόνο για τις αρχές του 1830. Από κατάσταση παράδοσης αιλικών, της 30 Ιουνίου 1828, δίδεται πληροφορία για παράσταση μέρους τους στον Καλλέργη, αλλά δεν προσδιορίζεται σκοπός¹⁵. Θα αρκεστούμε, λοιπόν, στα «Αποινημονεύματα» του Αλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβή, στα οποία γίνεται εκτενής μνεία για την κοινωνική ζωή του Ναυπλίου και αναφέρεται¹⁶: «Μεταξύ δε των εγχώριων των κοινωνικού κύκλου παπελούντων μια των μάλισταν προεχουμάνων οικογενειών πν η του συνταγματάρχου του ιππικού, και μετά ταύτη στρατηγού Δημητρίου Καλλέργη, νέου, πλουσιού, πολυδαπάνου, υπό την Κυβερνήσεων τοιδιώς ευνοούμενου και παρά πάνω αγαπητού, εἰς ο οικ οιλίον συνετέλει και η σπανία χάρις και καλονοή της συζύγου του, Κύριας Σοφίας Καλλέργη». Και προσθέτει ο Ραγκαβής ότι «προτούσε» συνεχέστατα τα βράδια «εἰς του Καλλέργη, ή και εις του Μουρούζη, κατοικούντος εν τη αυτή οικία (της του Βουδούρη)». Ο Καλλέργης, εύπορος, λοιπόν, και «πολυδαπάνος», μνεῖ σε νοικιασμένο σπίτι, στο Ναύπλιο. Ακριβώς τότε, όμως, έχουμε μία πρώτη πληροφορία για αγορά σπιτιού από τον ίδιο, στο Ναύπλιο, του οποίου την κυριότητα αποποιείται και δέτα την επιστροφή της προκαταβολής¹⁷. Δεκατεσσερις μέρες νωρίτερα (13-2-1830), με έγγραφό του προς το Διοικητή Ναυπλίου, 'Αργος και Κάτω Ναχαγιέ¹⁸, ο Γραμματέας της Επικρατείας Ν. Σπη-

7. Απόσπασμα του σχεδίου της πόλης του 'Αργος, του Ντεβού. Με ακόμω χρώμα, πάνω αριστερά, οι Στρατώνες του Καποδιστρίου και το, οικοδόμημένο, κτίριο του Καλλέργειου, με συμπληρωματικό οικοδόμημα (ασθελού; υποστατικού;). Αρχείο ΥΠΕΧΩΔΕ.

λιάδης δηλώνει τα εξής:

«Ο κ. Δημ. Καλλέργης εξήτησε την εις την μεγάλην πλατείαν του εν Αργει την επιτάσιον κειμένην τοποθεσίαν υπό το ονομα του Χασάν Ερένθη, διό να οικοδομήσῃ επι αυτής με τας αυτάς συμφωνίας εις τας οποίας ήθελον καθιυποθήθη και όσα άλλο κτίσσονται ίδιον μέρος».

Ο πρόσωπος που αναφέρεται στην πλατεία είναι περισσότερος να μην πληροφορήθη περὶ της ευρημένης τοποθεσίας, δημιύνεις διό της υπ αριθ. 4782 αναφοράς του την των Δημονερόντων Λογικούς προέρχουσαν την έκτασιν και θέσην του ζητημένου τόπου και διαλαμβάνουσαν διτά εκτός μία στέρνα και ενώς πηγαδιού δεν περίεχε άλλην ύλην.

Εις τας παραπρήσιας της Δημογεροντίας περὶ ενδεχομένης αποδημίασες προς τους ενδιαφέροντας το ίδιο μέρος δεν δέποις κακιανό δυνατόν εγένετο κ. να παραχωρήθη τόπος ούτος εις την κ. Καλλέργην διότι ούτε διαστάθμησε της προσεγγίσεως κακού ούτε περὶ αποδημίασεν γίνεται λόγος ουδαμόν (Σ. δυσανάγνωστη τη τελευταία έλεγχη).

Δια τότου εγκρίνουμεν να δοθῇ ο τόπος ούτος εις τον Καλλέργην κατά τας συμφωνίας των οποίας διαλαμβάνει τη προειρεύνην αναφορά του προκατόχου σου».

Δυστυχώς δεν εντοπίσαμε την αναφορά του προηγούμενου Διοικητή και τη συνημμένη αναφορά της Δημογεροντίας του 'Αργους. Σε άλλη, όμως, αναφορά ίδιωτη, του Γ. Μ. Αντωνόπουλου, προς τον Καποδιστρία, για παραχώρηση «Εθνικού τοπίου» στο 'Άργος με σκοπό οικοδόμηση κτιρίου του αδελφού του¹⁹, στις 6-6-1830, επισημαίνουμε διτά τον ζητά (...) με τας αυτάς συμφωνίας, οπού και προς τον Κύριον Δημήτριον Καλλέργην επαρχωρίθη, υποσχόμενος εν διαστάθμησει τεσσάρων μηνών να κάμη έναρξην της οικοδομής, και διότι θέλει πέψωμα την καταμέτρησην της θέσεως εις Τεργέστην δια να με στείλη το σχέδιον της οικοδομής και λοιπά αναγκαία».

Η επιβολή συντόμων προθεσμιών για ανεγέρσεις ιδιωτικών οικοδομών σε παραχωρούμενη εθνική γη ήταν ο κανόνας και, ειδικά για το 'Άργος, με το διάταγμα 2185/

8. Απόσπασμα από το σχεδίο της πόλης του 'Άργος, 1847 (ΓΑΚ).

9. Φωτογραφία του «Καλλέργειου» σε βιβλίο περιήγησης του σωματείου Gu. Bude στην Ελλάδα (Παρίσιο 1930).

10. Το «Καλλέργειο» λίγο πριν αρχίσουν οι εργασίες για το Μουσείο του Αργούς (Αρχείο Γαλλ. Αρχ. Σχολής Αθηνών).

21-8-1830, γίνεται σαφές ότι εφαρμόζεται το ΙΙ^ο Ψήφισμα (αρ. 1007) με το οποίο γίνονται παραχωρήσεις μόνο έως ένα στρέμμα στους αιτούντες²⁰. Για την περίπτωση του Καλλέργη είναι σαφές ότι έγινε παραχώρηση μεγαλύτερης έκτασης, όπου σύμφωνα με το σχέδιο πόλης του Ντεβά, του οποίου το σχετικό απόσπασμα δημοιοεύασμε στο πρώτο άρθρο αυτής της σειράς (για το «Δημόσιον Κατάστημα» του Αργούς), προθεόταν η οικοδόμηση τριών δημοσιών κτιρίων.

Από το αρχειακό υλικό δεν προκύπτουν στοιχεία για τον αρχιτέκτονα της οικοδόμης Καλλέργη. Επισημαίνουμε, όμως, ότι εύλογα θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα μήτως κάποιος από τους δύο, τουλάχιστον, αρχιτέκτονες που είχαν επιφορτιστεί με το σχέδιο της πόλης του Αργούς κατά την περίοδο αυτή (Ντεβά και Λ. Ζαθός) υπήρξε και η συντάκτης των σχεδίων για το Καλλέργη. Γεγονός παράδοση είναι, πάντως, ότι στα οριστικά σχέδια Ντεβά (Απρίλιος 1829) και Ντε Μπτορούτσου (Μάρτιος 1831) σημειώνεται οικοδόμηκ, με θοηθητικά κτίρια, στη θέση ακριών του Καλλέργειου, των ίδιων διαστάσεων και της ίδιας μορφής με εκείνη. Άλλα το 1829 δεν είχε κατιστεί η οικοδόμηκ (μόλις στις 26-8-1830 το Τοποτρητήριος «Αργούς N. Μαυρομάττης» αναφέρει σε έγγραφο του²¹, ρητά, ότι «ο κύριος Καλλέργη ετελέσεις τα οικοδόμας του»). Είναι, εξάλλου, αξιοσημείωτο ότι η οικοδόμηκ που αναποριστάνεται στα σχέδια αυτά ταυτίζεται, σχεδόν απόλυτα, προς εκείνη του αποστάσματος του σχεδίου πόλεως του 1847. Άλλα

γεγονός αποτελεί και το ότι μέχρι να ολοκληρωθεί η οικοδόμηκ ο Ντεβά βρισκόταν στο Άργος. Δεν αποκλείεται, λοιπόν, να ήταν ο συντάκτης των σχεδίων (ο Λ. Ζαθός εμφανίζεται τον Αύγουστο του 1830 και, λίγο μετά, ο Ντε Μπτορούτσου), αν και στο βιογραφικό που είχε συντάξει στις 10/22/7-1829 (βρίσκεται στο καποδιστριακό αρχείο Κέρκυρας) αναφέρεται την προϋποτρεψία της.

«Είτε ο έγκλητος έγγραφον βέλετε παρατήρησην την πρότασην που οποιας μάκρη

ο Αντιντιματάρχης της Καλλέργης, Παραχωρεῖ εις ιδιοκτησία της Καλλέργης Λαρνακαρίων ωμοδόκτονον εις Λογοθεσίαν της Καλλέργης και την εν αυτῷ πρόμαχτα, εν θέλων μεν να το διοικήσων το αντίτιμον εις γαίας εις την Επαρχίαν του Αργούς ας ιδιοκτήται;

Γνωρίζοντες θετικώς ότι αν τη Κυβερνώντων συγκατατέθη εις την αλλαγή τουτών ο κύριος Καλλέργης την παραχωρήσαμεν οι αυτοί πόλεμοι της Καρπάθου, καρπαθιώντων εις την Επαρχίαν του Αργούς, με την αποτέλεσμα την πρότασην που προτείνουμενη στην Επαρχία τους. Σας προσκαλούμενοι επομένως να εξετάσετε με την ακριβεστάτη προσοχή τα έγγραφα που οποια θέλετε παρουσιάσσω ο καλλέργης, δια να αποδειχθεί τα οποία έκαμε δαπάνα, και να εξαρθρώση δι εμβόλιμων επι τουτού διωρισμών, εν αυτώ πραγμάτων δεν είναι υπερβολικό. Τοποθετούμενον βέλεται διατάξι τον Τοποποιητήριον οικοδόμηκα της Καλλέργης, αφού αυτόν ως αντέριτον κατοικήστηκε δι ειδικούντων πόλη πρέπει να δοθή εις τον κ. Καλλέργην εις πληρωμήν αντίτιμων των δώδεκα διατάξην. Δεν είναι ανάγκη να του προσδιορισθεί η γη την οποία ο ίδιος επιμένειον, αρκεί μόνον να ήνει εκείνης σήμεραν Κυβερνώντων εμπορεύεται να την διαθέσῃ στην Επαρχίαν του Αργούς. Επομένων βέλεται πως προβλή τον τρόπον καθ' όντας γίνεται η εκτίμηση της περι η ο δύο γης».

Επισημαίνουμε και από το έγγραφο αυτό, δίχως να επιμείνουμε με λεπτομέρειες πρόσθετες, μία σημαντική πιτυχή της οικονομικής πολιτικής του ίδιου του Καποδι-

στρία, που στηρίζεται στο διαχωρισμό μεταξύ προσωπικών συμπατέων και δεσμών από τη διαφύλαξη των κρατικών και εθνικών συμφερόντων. Δηλαδή, είναι μεν φίλος και άνθρωπος της καποδιστριακής Διοίκησης του Καλλέργης, αλλά η πρόστασή του για ανταλλαγή του οπιτού με εθνικές γαίες γίνεται με σκοπό την αποκατάσταση Κρητών προσφύγων, ενώ διδεται ρητή εντολή να μη ληφθεί υπόψη η προτίμηση του ίδιου του Καλλέργη για συγκεκριμένη γη, αλλά η διαθεσιμότητά της σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ίδιας της Κυβερνήσης. Πρόκειται για τακτική και πολιτική η οποία είναι τοπολόγιτο πολύ αμφιβόλιο αν ακολούθηκε και ακολουθείται από τις μέρες μας...

Το έγγραφο αυτό ακολούθησε απάντηση της επί της Οικονομίας Επιτροπής (του τότε Υπουργείου των Οικονομικών), με ημερομηνία 8 Δεκεμβρίου, προς τον Καποδιστρίο²³, από την οποία γίνεται γνωστό ότι διορίστηκε τριμελής επιτροπή ειδικών για την εκτίμηση της άξιας της οικοδόμης, η οποία ανήλθε στο ποσό των 39.752 φοινίκων, συν 4.672.10 φ. για τα έπιπλα (σύνολο 44.424,10 φ.), ενώ κατά την εκτίμηση του ίδιου του Καλλέργη το συνολικό ποσό ήταν 61.029,5 φ. Η διαφορά οφειλόταν, κατά το έγγραφο, σε άλλους 7.774 φ. για μισθίους των «επιστατημένων εις την οικοδόμην και άλλα τινά έξοδα», αλλά πάλι παρέμενε διαφορά περίπου 8.866 φ. αναιτιολόγητη, ενώ υπήρχε επίσης διαφορά εκτιμήσεων και Καλλέργη ως προς την άξια των επιπλών. Σε έγγραφο του Καλλέργη προς τον Κυβερνήτη, με ημερομηνία 9

11. Το εσωτερικό του πρώτου ορόφου του «Καλλέργειου», την ίδια εποχή, από το ίδιο αρχείο. Διακρίνεται τήμα του διαζώματος των τοιχογραφιών.

Δεκεμβρίου²⁴, τα μέλη της τριμελούς επιτροπής χαρακτηρίζονται ότι δεν έχουν «δόλως διάλογον οικοδομής», ότι σε αυτή συμμετείχε ο «Μαστρονικόλαος» (Νικόλαος Μυτιληναίος), «τον οποίον έχοντας επάνω εις την οικοδομή και όπως μετ' ολίγας (ημέρας) τον απέβαλα, βεβαιώς δεν ηθέλησε να ομολογήσῃ την αλήθειαν». Και

προσθέτει: «Η Α.Ε. ας βάλῃ βάσιν επάνω εις την καθαρότητα του διόθετος μου λογαριασμού και ας σταλωσιν οι ειδήμονες άνθρωποι να παρατηρήσουν την στερεάν ταύτην οικοδομήν, καθώς και την επιπλέον ξυλικήν, ως και ο Αρχιτέκτων Κύριος Ζαΐδος θα ομολόγησε. Εξοχώτατε! δεν με επαρακίνησαν μήτε κέρδη αλλά μήτε χρήματα να λάβω από ταύτην την πώλησιν, μόνον και μόνον να λάβω γην».

Από το έγγραφο αυτό, εκτός από την αμφισθήτηρη του Καλλέργη και την αίτησή του για διορισμό νέας επιτροπής εκτίμησης, και όπως έχει διατυπωθεί νομίζω ότι δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αρχιτέκτονας του κτιρίου ήταν ο διορισμένος στο Άργος ως αρχιτέκτωνας του Δημοσίου Ιθαγήσιος Λάμπρος Ζαΐδος, που άλλωστε αποδεδειγμένως είχε την επιβίωψη και για την οικοδομή άλλων κτιρίων, όπως του ΣΠ. Τρικούπη κ.ά., αλλά τοποθετήθηκε στο Άργος το καλοκαριά του 1830. Το αίτημα του Καλλέργη έγινε δεκτό αμέσως: την επομένη στέλνει άλλο έγγραφο, στον Σπηλιάδη²⁵, και του γνωστοποιεί ότι, από την πλευρά του, ορίζει ως εκτιμητή

τον «αρχιτέκτονα Νικόλαον» (Ιωάννου), «όστις ευρίσκεται εις Άργος εις υπηρεσίαν του εκεί σχολείου». Άλλο έγγραφο της επί της Οικονομίας Επιτροπής προς τον Καποδιστρία, με ημερομηνία 20 Δεκεμβρίου²⁶, τον πληροφορεί ότι έγινε η νέα εκτίμηση (από τους Ν. Ιωάννου και Διον. Στελιανέση) και το συνολικό ποσό ορίστηκε σε 49.351,70 φοίνικες. Από αναλυτικούς υπολογισμούς που ακολουθούν πληροφορούμαστε την ύπαρξη, επιπλέον του κυρίως οικήματος, και «δύο σπητακίων» όπως και ενός περιστυλίου, που φαίνονται στο διάγραμμα του 1847 το οποίο δημοσιεύουμε, ενώ δύο παράπλευρα οικήματα φαινονται και στο σχέδιο πόλης του Ντε Μπροτοτύου (1831).

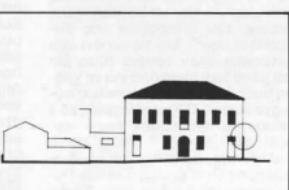
Με έγγραφό του της 25 Δεκεμβρίου προς τη Γερουσία²⁷, ο Καποδιστρίας, αφού δώσει το ιστορικό της υπόθεσης, δηλώνει ότι δέχεται την τελευταία εκτίμηση, την οποία και υποβάλλει στην κρίση με τις απόψεις του Καλλέργη και ζητεί τη γνώμη της. Και ο Κυβερνήτης προσθέτει:

«Φρουρούντες διτε παραχωρήστε σφυνής για εκ των κ. Καλλέργην όχι μονών δεν προσβάλλεται κανέν εθνικόν ουμέφορον, αλλά και προσγινόνται αφελείς πολεῖς επί την πατρίδα (...). Παρατηρούμεν ότι δεν είναι περι ωύδην ανυψολεύεις εις εκείνην την ποινή τουντόν εθνικού κατάστασην και θέλει χρηματεύση εις δημοσίας ανάγκας. Και ότι από την καλλέργειαν γάρ θα φρελήθη το ταμείον και θα ζησουν πολλοί δυστυχειών συμπολίται εργάζομενοι».

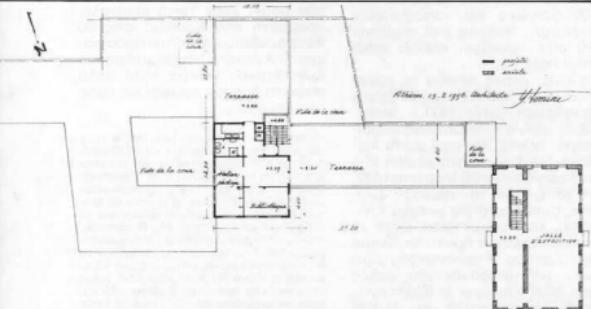
Στο τέλος προσθέτει ότι παραχώρηση γης στον Καλλέργη δεν θα γίνει δίχως να προηγηθεί καταμέτρηση και εκτιμηση από «ειδήμονες».

Με την ίδια ημερομηνία και με πλήρη υπογραφή του Καποδιστρία στέλνεται αντίγραφο του προηγουμένου έγγραφου προς τη Γραμματεία της Επικρατείας²⁸, με συνοδευτικό έγγραφο που αναφέρεται και σε άλλες υπόθεσεις, για να δώσουμε μια τάξη μεγέθους, και λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορά μεταξύ φοινίκων και γρασίων, αναφέρουμε ότι τα έσοδα ενός έτους του Τελωνείου Ναυπλίου ανέρχονταν σε 50.000 γρόσια²⁹ -εταί μπορεί να υπολογιστεί περίπου το ποσό κατασκευής των οικήμάτων του Καλλέργη και το ποσό «κλεισίματος» της υπόθεσης για παραχώρηση τους στο Κράτος: «Εκκεισε», δημ., η υπόθεση;

Όπως θα δούμε, το κυρίως οικήμα και η υπόλοιπη ιδιοκτησία πέρασαν στο Δημόσιο, όμως από έγγραφο του Καλλέργη προς τον Καποδιστρία, με ημερομηνία 7 Ιουνίου 1831, γίνεται σαφές ότι

12. Σχέδιο του Φομίν. Ανατολική πλευρά του Καλλέργειου (Αρχείο Γ. Αρχ. Σχολής). Σχέδιο του Φομίν. Τελική πρόταση διαμόρφωσης της ανατολικής πλευράς (Αρχείο Γ. Αρχ. Σχολής).

14. Συνολικό σχέδιο του Φομίν για το Μουσείο Άργους. Τελικό περιοριστικόν «δραστικό» οι ελευθεροί χώροι του.

15. 16. Φωτογραφική απόφυση του συνόλου του συγκροτήματος του Μουσείου Άργους (Δεκ. 1989, πριν κοπούν οι νεραντζίες στο πεζοδρόμιο για να δημιουργηθεί πεζόδρομος...). Το «Καλλέργη» από βορειοναότικα (Δεκ. 1989).

ακόμα δεν του είχε δοθεί για «διά το εις Άργος οσπιτίον» του. Και ζητά να του δοθεί γη σε βαλτώδη και ακαλλιέργητη περιοχή, για την οποία και κόπο και χρήματα θα διαθέσει, αλλά και αυλακία θ' ανοίξει, ώστε από «Άρχοτονα» να την καταστήσει εύχρηστον» (δεν κάνει, πλέον, μνεία για αποκατάσταση Κρήτων)³⁰. Το έγγραφο αυτό στέλνεται 40 πρίπον μέρες πριν το Καλλέργης αρρόσει «εθνικό τόπο» στην Πρόνοια του Ναυπλίου, και όπου από συγκεκριμένα στοιχεία του 1833 εμφανίζεται να έχει κτίσει άλλο σπίτι³¹, αλλά και τρεισήμισι μήνες πριν από τη δολοφονία του Καποδιστρίου. Πάντως, είναι και το τελευταίο που εντοπίσαμε για την υπόθεση αυτή, ενώ από το συνόλο των διαθέσιμων μέχρι σήμερα υπόλοιπων στοιχείων που φανείται να ήταν ο Καλλέργης ιδιοκτήτης λόγη γης στην Αργολίδα, και μάλιστα στην περιοχή Άργους. Την ίδια χρονική στιγμή, το κυρίως κτίριο του Άργους αποκαλείται επίσημα «Δημόσιον Παλατίον» και «Παλάτιον της Κυβερνήσεως», ενώ εμφανίζεται ο γιος του Χαρού Εφέντη που από το 1825 είχε βασιποτεί χριστιανός και πήρε το όνομα Δημήτριος Αργείος, διδει καταγραφή της πατρικής περιοδισίας, συντάσσεται σχετικός κατάλογος με την Τοποτήρηση Άργους, ο πατέρας του αποδεικνύεται από τους επιφανείς Τούρκους προκρίτους της πόλης και, για το θέμα που μας ενδιαφέρει, εμφανίζονται ως πατρική περιοδισία του 25 στρέμματα στο κέντρο της πόλης «όπου έγινε το παλάτι, το αλληλοδιδακτικόν κατάστημα και η περιφέρεια (τους)». Ως αποζημίωση την Τοποτήρηση προτείνει να του κα-

ταβάλλονται 600 φοίνικες επηρίως³².

Στις 26 Οκτωβρίου 1831 η επί της Οικονομίας Επιτροπή γνωστοποιεί την άφεντ φορτίου υλικών για διάφορα έργα και επισκευές, μεταξύ των οποίων και «εις επιδιόθεωσιν του εις το εκεί (Άργος) δημόσιον Παλάτιον ιπποστασίου»³³. Για το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου εντοπίσαμε και σειρά ποδειξένων του Λ. Ζαβού για το έργο αυτό, όπως και για την επιδιόθεωση της στέγης του «Παλατίου της Κυβερνήσεως»³⁴. Σημειώνων ότι έχω εντοπίσει στον τοπικό τύπο μία και μοναδική αναφορά για τη χρήση αυτή του κτιρίου, εντελώς αριστού όμως («Ο Καποδιστριας εδώ έκτισε το ανάτορον του» –ενοντεί στο «Άργος») Αλλά και ο Καλλέργης, σα αναφορά εξόδων του προς τη «μαρματεία των Πλαεμικών», γραμμένη στο Άργος στις 7-12-1831, ζητά να το χορηγούνται κατά μήνα, εκτός των άλλων και εκτός από το μισθό του, 100 φοίνικες για «αποζημιώσιν ενοικίου», πράγμα που σημαίνει ότι είχε προκύπτει κάποιο σπίτι στην πόλη³⁵.

Σε λίγες μέρες αρχίζει τις εργασίες της η πολυτάραχη Ε' Εθνοσυνέλευση (Δεκ. 1831 - Μάρτ. 1832), ενώ ο Αυγουστίνος παρατείται, τελικά, και μαζί με το λείψαν του Κυβερνήτη φεύγει από το Ναύπλιο στις 30 Μαρτίου 1832. Ακριβώς κατά την περίοδο αυτή γίνεται συνεννόηση μεταξύ Καλλέργη και Αυγουστίνου, ώστε να επιστρέψει στον πρώτο τη σκηνή του Άργους. Η συνεννόηση αυτή έχει γίνει προφανώς στις αρχές του 1832 και πριν ο Καλλέργης φύγει σε αποστολή στη θόρεια Πελοποννήσου και στη Δυτική Στρέμμα. Και πρέπει να έχει γίνει προ-

φορικά. Αυτήν προϋποθέτουν δύο επιστολές του Αυγουστίνου προς τον Καλλέργη, γραμμένες γαλλικά (βρίσκονται στο αρχείο Καλλέργη), και μία επιστολή του Καλλέργη προς τον Αυγουστίνο, στα ελληνικά (βρίσκεται στο αρχείο Κέρκυρας). Στην πρώτη επιστολή (από Ναύπλιο, 18-2-1832, προς Καλλέργη στο Αίγιο, αελ. 3) ο Αυγουστίνος κλείνοντάς την πληροφορεί ότι «Η υπόθεση του σπιτιού τακτοποιήθηκε με τον Κουκούλη και έμεινε ευχαριστημένος, ελπίζω το ίδιο να μείνεις κι εσύ», ενώ την αρχίζει με την προσφώνηση «Πολύ αγαπητέ μου Δημήτρη». Στην επιστολή του, γραμμένη στη «Βοστίτα» (Αίγιο) στις 19-2-1832 Καλλέργης ενημερώνει τον Αυγουστίνο για την αποστολή του, προσφωνώντας τον «Εξοχώτατε», και γράφει την εξής προσθήκη στην αναφορά του: «Παρακαλώ το τέλος της υποθέσεως της οικίας με τον άνθρωπο μου». Στην τρίτη επιστολή, γραμμένη στο Ναύπλιο στις 20 Φεβρουαρίου και με την προσφώνηση «Αγαπητέ μου Δημήτρη», ο Αυγουστίνος γίνεται κατά πολὺ οφεύτερος και γράφει ως προς την υπόθεση:

«Όσο για τα αίτημα που μου απευθύνατε για το οπίτου του Άργους, οι κ.κ. (της Επιτροπής) της Οικονομίας νομίζουν ότι δεν είναι χρήσιμο να παρουσιαστεί στην Εθνοσυνέλευση, γιατί δεν θα καταφέρουν πάρα απέριμες συγκρίσεις –μου προτίνεται να κρατήσω το οπίτι για λογοταραχή που και το παρόντα προστίνασε ο Οικονομός, που θα δεις χρηματοδοτούν για την προστέλλεται κτήσης και τους μίλιους Νομίους ότι ο διακονονόμος αυτός μπορεί να μας κάνει αμοιβαίδα, αλλά για να εφαρμοστεί δύναμης αργοτορία θα πρέπει να στέλνεται εδώ κάποιον πληρεξούδιος σας και με ειδική εντολή να συντάξει τα έγγραφα που απαιτούνται. Θα σας έλεγα να έρθετε ο ίδιος να φροντίσετε τα συμφέροντά σας, όμως σκέ-

17. Το «Καλλέργειο» από δορυφοδικά (ΔΕΚ. 1989).

18. Η δυτική πλευρά του «Καλλέργειου» (1984).

πτομαί ότι η παρουσία σας είναι τώρα χρήσιμη εκεί και συνεπώς επιθύμημα για μείνετε, δεχόμενος την πρότασι μου»³⁷.

Δεν γνωρίζουμε ποιος διακανονισμός έγινε τελικά, γεγονός όμως είναι ότι κατά τα γεγονότα της 4-1-1833, σε πλήρη περίοδο εμφυλίων συγκρούσεων και ενώ ο Καλλέργης βρίσκεται μακριά από το Αργος, η Σοφία Καλλέργη βρίσκεται να έχει εγκατασταθεί κανονικά στο σπίτι του Αργούς³⁸, ενώ ένανστης περιηγητής που περνά από το Αργος το 1832, ο Γάλλος *Lucien Davesies de Pontes*, στις αναμνήσεις του που δημοσιεύει μετά ένα χρόνο γράφει: «δεν θα ξεχάσαν ων αναφέρω τους κ.κ. Καλλέργη, που προ ολίγου καιρού πρόσθεσαν στο Αργος ένα σπίτι, αξέδοχο για την κομψότητά του»³⁹. Στις συγκρύσεις που αλληλοδιαδεχόνται η μία την άλλη στο Αργος, μέσα στο 1832, γίνεται και εισβολή στρατιωτών του Θ. Γρίβα στο σπίτι του Καλλέργη και σχετική είναι αναφορά της Σοφίας Καλλέργη που σημειώνεται στην Επιτροπή, που προκαλεί σειρά ανακρίσεων και τη συγκρότηση σχετικού πακέλου⁴⁰ –η αναφορά συντάσσεται στις 2 Ιουλίου, στο Ναύλιο.

Έκτοτε, και παρά την κατασκευή άλλου σπιτιού στο Ναύλιο⁴¹, η οικογένεια του Δημήτρου Καλλέργη φαινεται σαν ο αδιαφολονίκητος κύριος του σπιτιού. Μαρτυρίες για αυτήν έχει συλλέξει ο *Michel Sévène*, στη γνωστή διατάξιθ του⁴², και από εκεί μετέφερουμε τις εντυπώσεις του *Tietz* (1834, «κομψό σπίτι, από τα πιο συχάριστα και γερά της Ελλάδας» ή βασιλιάς «Οθων συνήβλεψε να πηγαίνει εκεί κατά τους καλοκαιρινούς μήνες»), του *Mayer* (1838, «Το σπίτι

του στρατηγού Καλλέργη συγκαταλέγεται στα σημαντικά κτίρια της πόλης». Η Α.Μ., ο βασιλιάς «Οθων το χρηματοποίησε το 1833, για τρεις μήνες, ως καλοκαιρινή κατοικία», του επίστης *Γερμανού Ow* (1837-38, «Ο συνταγματάρχης Καλλέργης έχει ένα όμορφο κτίριο, με ευρωπαϊκές ανέσεις. Είναι ο μόνος που έχει άμαξα»), του *W. Knight* (στο «*Oriental Outlines*», Λονδίνο 1839, «η πρόσωπο προς την είσοδο των στρατών, η κομψή κατοικία του συνταγματάρχη Δημήτρη Καλλέργη είναι στα αριστερά. Αυτός ο τζέντλεμαν φημίζεται για τις αρετές και τη φιλοξενία του»), του *Du Moncel* («*Excursion par Terre à Athènes et à Nauplie*», Παρίσι 1845, «Ο οδηγός μου δεν παρέλειψε να μου δείξει, περνώντας, το σπίτι του Καλλέργη, όπως άλλοτε έδειχνε στην Αθήνα το σπίτι του Λόρδου Μπάρου. Τι τον ενδιέφερε ο Λόρδος Μπάρους ή ο Καλλέργης; Ο δεύτερος δεν ήταν ποτέ το ειδώλο της στιγμής, κι δύ, αναφερόταν σ' αυτόν δεν έπρεπε, στη μάτια του, να αιχμαλωτίστε τόσα ενδιφέροντα»; καθώς και μιαν αναφορά στο βιβλίο του *Alex Beltrand* (1858).

Προς το τέλος του αιώνα τα πράγματα αλλάζουν ήδη. Είναι ενδεικτικές κάποιες σποραδικές μαρτυρίες γραπτών πηγών, όπως μικρή αγγελία σε εφημερίδα του Αργούς της 6-12-1883⁴³ του Εμμ. Καλλέργη, συμφωνα με την οποία εκπλειστρίζει τον μισό περιβόλο ή κήπο, ανατολικά και παραλλήλα προς το σπίτι, ενώ πουλάει την έκταση αυτή στο τυχόν ενδιαφερόμενους, και με τον πήχυ. Στο μπαλκόνι του προς τους Στρατώνες του Καποδιστρία, ο Μαωλάκης Καλλέργης εμφανίζεται πάιζοντας κιθάρα, μέσα σε

σουρεαλιστικό, θα λέγαμε σήμερα, διάκοσμο, κατά τα συγκαίνια της Α' Πανελλήνιας Γεωργοκτυντροφικής Έκθεσης στο Άργος, το 1899, από τον βασιλιά Γεώργιο Α', ενώ το 1901, σε άλλο τοπικό φύλλο⁴⁴, βρίσκουμε σχόλιο για την τρομερή δυσωδία από το οικόπεδο της οικίας Καλλέργη, που απειλεί τη δημόσια υγεία, ενός τόπου «πιπό τας όψεις ολοκλήρου του Αργούς ευρισκομένου». Τον Μάιο του 1909 πεθαίνει και ο Εμμ. Καλλέργης, στο σπίτι που από τον αθηναϊκό Τύπο χαρακτηρίζεται, πλέον, ως «διώροφον και κημεριπώμενον». Το οικήμα το συναντούν άλλοι σε απίθανο χάλι, ετοιμόρροπο⁴⁵, μετά δεκαεπτά χρόνια. Και από τότε αρχίζει η «σύγχρονη» ιστορία του.

Το «Καλλέργειο» ώς τις μέρες μας

Ηδη πριν από αυτές τις θλιβερές διαιτησεις του 1926, στο ερειπωμένο κτίριο σγκαθίστανται προσωρινά, και για πρώτη φορά, πρόσφυγες –από τη Μ. Ασία–, ενώ το ίδιο εκείνο δημοσιεύεται στον τοπικό Τύπο και το πρώτο σχόλιο –καταγγελία για το ότι «ρέκτης επιχειρηματίας» χρηματοποεί τη δυτική πλευρά του κτηρίου για την ανάρτηση τεράστιου διαφωτιστικού πλαισίου⁴⁶. Γεγονός αληθινό κι είδισος εκπληκτικό, παρόμοιες ενέργειες έκαναν, τότε, την κοινή γνώμη να αντιδρά άμεσα και έντονα.

Την ίδια εποχή καταρρέουν και οι τοίχοι του περιβόλου του σπιτιού⁴⁷, βρίσκουμε νέες διαμαρτυρίες στον Τύπο –τοπικό και αθηναϊκό⁴⁸– για την κατάστασή του, ετοιμάζεται και πραγματοποιείται

ρυμοτόμηση μέρους του κήπου⁴⁹ -σήμερα ο εκεί δρόμος ετοιμάζεται για πεζοδρόμηση...-, ενώ στο τέλος του 1927, σε άρθρο για τις συνθήκες υγείας της πόλης, τοπικό φύλλο γράφει επιγραμματικά: «Το Καλλέργειον έχει μεταβληθεί σε αποχωρητήρια Άργους και περιχώρων»⁵⁰ -μετά μισού αιώνα η «ιστορία» επαναλήφθηκε στο χώρο των Στρατώνων του Καποδιστρίου... Στον ίδιο τοπικό Τύπο κατά τα άλλα καταχωρείται διαμαρτυρία κατά του συντάκτη του ήμερους «Άργους», στην εγκυλοπαίδεια «Πύρρουσ», καλιζόντων, ανάμεσα σε άλλα, γιατί δεν ανέφερε λεπτομέρειες για τον ένδοξο κτήτορα του οικήματος⁵¹. Στην όλη κακοδαιμονία αναφέντας και στο πρώτο πρόστασις: «Όπως το ίσι οι κληρονόμοι Καλλέργη πρέπει νά ή το επισκευάσουν ή να το πουλήσουν, και στη θέση του να ανεγερθεί «Καλλέργειον Γυμνάσιον»⁵². Ο Αριστος Καμπάνης, σε ανταπόκριση του από περιοδεία, αναφέρει ότι κ. Δήμαρχος σκέπτεται ν' απαλλοτριώσει το οικήμα και να κτίσει εκεί θέατρο⁵³.

Φθάνουμε στα 1931. Υπό τον τίτλο «Αἰσχος», τοπικό φύλλο αναφέρει ότι στο οικόπεδο Καλλέργη έχουν σχηματιστεί λίμνες από την εράρια των βράχων και τα σύνα των πολιτών και ότι σ' αυτές καλλιεργείται «ο κώνωψ της ελονοσίας»⁵⁴. Σε φωτογραφία του 1930, που δημοσιεύουμε, παρουσιάζεται πανοραμική κατάσταση στο χώρο. Καταφένται για πρώτη φορά ο κ. υφυπουργός (του Πολιτικού Γραφείου, ο κ. Παπαδάτος), και τον Αύγουστο του 1931, που χρονεράσσει οί λίμνες και τα σύνα, υπόσχεται ότι θα φροντίσει για τη δεντροφύτευση του Καλλέργειου και για την παροχή 2.000 δρχ., -δια την ανέγερσην εν αυτώ θεάτρου⁵⁵. Οκτώβριος του 1931 και η κυρία Ιω. Καλλέργη και ο υιός της Λέων ανακοινώνουν στο Δημάρχο ότι δωρίζουν το κτίριο, για να στεγάσει Μουσείο και Θέατρο. Πανηγυρίζει ο τοπικός Τύπος⁵⁶. Άλλα σε λίγο ανακοινώνεται ότι λόγω οικονομικής κρίσεως ανακαλείται η προσφορά του Κράτους, οπότε ο Δήμος σκέπτεται να συνάψει δάνειο⁵⁷. Και φτάνουμε στο μήνα Απρίλιο του 1932, όποτε οι κληρονόμοι Καλλέργη δωρίζουν στο Δήμο το οικήμα και τον άμεσο περιβόλου του, ενώ του πωλούν την υπόλοιπη έκταση της αναστοποίας Καλλέργη, σε οιδηρούργειο. Για μερικές εκαντάδες δραχμές... Σκέψεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για δεσμευτικά των εναπομεινάντων γειτονικών χώρων του οικοδομικού τετράγωνου, για λόγους ασφαλείας και για «αναπνοή» του μουσειακού χώρου, έμειναν στα χαρτιά. Είναι αληθεία ότι, με τη λεγό-

ρο... και όλα ακινητοποιούνται έως το 1939. Νέοι πρόσφυγες στο Άργος, αυτή τη φορά Πόντιοι από τη Σοβ. Ένωση, οι αποκληθέντες «Ρώσοι». Παγκόσμιος πόλεμος, Εμφύλιος, οι «Ρώσοι» μεταστεγάζονται στο «Συνοικισμό», δίπλα στις αρχαίοτητες του αρχαίου Θεάτρου, στην αρχή σε κατασκευές από «τολ», μετά κτίζουν, σε οικόπεδα που παραχωρύουνται πάνω στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο και τα οποία, μετά τριάντα χρόνια (από τα μέσα της δεκαετίας του 1950), αποτελούν αντικείμενο απαλλοτριώσεων. Από τότε (1956-57), είκοσι πέντε χρόνια μετά τη διώρευση του κτηρίου, το Κράτος αποφασίζει να ιδρύσει στο χώρο Μουσείο του Άργους. Συναρπάστος το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει να συγκατεύσει (αφού Μουσείο μόνο του δεν μπορεί να κατασκευάσει, ενώ για Θέατρο δεν γίνεται καν λόγος, πλέον), στις 25-10-1955 συναντεί στον παραχώρη του οικήματος και του γύρω οικοπέδου για τα σκοπό αυτό, και μετά πέντε χρόνια, το Μάιο του 1960, εγκρίνει τους λεπτομερείς όρους για την παραχώρηση⁵⁸. Την ίδρυση του Μουσείου αναλαμβάνει η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών, με έδρανο του γαλλικού Κράτους και με αρχιτέκτονα τον ρωμαϊκής καταγωγής Φούμιν, ο οποίος δημιουργεί τη νέα πέτρευγα του Μουσείου ταυτοδιπέζοντας τημή της νοτιοανατολικής πλευράς του «Καλλέργειου» και «εντάσσοντας» την στο κενό που δημιουργήστε. Παραθέσαμε στην αρχή του άρθρου στοιχεία για επεμβάσεις στο εσωτερικό του κτηρίου, που συμπληρώνουν την όλη φιλοσοφία της επέμβασης του. Το «Οικοφάλιον» - Μουσείο εγκαινιάστηκε τον Ιούλιο του 1957 και η «ένθετη» νέα πέτρευγα τον Ιούνιο του 1961.

Ο περιβάλλον χώρος ακολούθει ότι όλο ανασύμπτω μόντητον πρότυπων των σύγχρονων ελληνικών πλευρών. Άλλα είναι χαρακτηριστικό ότι, σε επαφή με την απομονωσάντα πλευρά του Καλλέργειου, ο Δήμος Άργους εξακολουθεί να νοικιάσει μικρό χώρο, άλλως της ευρύτερης έκτασης της αναστοποίας Καλλέργη, σε οιδηρούργειο. Για μερικές εκαντάδες δραχμές... Σκέψεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για δεσμευτικά των εναπομεινάντων γειτονικών χώρων του οικοδομικού τετράγωνου, για λόγους ασφαλείας και για «αναπνοή» του μουσειακού χώρου, έμειναν στα χαρτιά. Είναι αληθεία ότι, με τη λεγό-

μενη «Επιχειρήση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης» (και) του Άργους, νέα σχέδια αναδύονται για νέο μεγαλοπρεπές Μουσείο στην ευρύτερη περιοχή του αρχαίου Θεάτρου, αυτήν μερικά δεσμευμένη για την ώρα. Το 2030 μας αναμένει!!!...

Τεχνικές παρατηρήσεις

Στη συζήτηση που έγινε στο ΕΜΠ (θλ. σημειώσεις) τέθηκε το ζήτημα της αρχικής εξωτερικής μορφής του κτιρίου. Από τα αποστάσματα των σχεδίων της πόλης του Άργους που δημοσιεύουμε φαίνεται ότι ανατολικά υπήρχε μεγάλος έχλινος εξώστης, μεταξύ ισογείου και πρώτου ορόφου, ο οποίος εκτείνοντας στόλο το μήκος της πλευράς του κτιρίου και στηρίζοντας σε υποστολώματα. Προς την πλευρά αυτή και μέσα στον κήπο φαίνεται να υπήρχε στάδιο, που δεν αποκλείεται να περιβαλλόταν με αναρριχητικά φυτά (πέργολες κ.ά.). Στις φωτογραφίες που δημοσιεύουμε φαίνονται, άλλωστε, οι υποδοχές των οριζόντιων δοκών του δαπέδου του εξώστη. Το γεγονός αυτό ωθήσε, αναμφίβολα, το Φορμίν να σχεδιάσει την αναπαράσταση (;) τη πρόταση αναστήλωσης (;) του εξώστη, που επίσης δημοσιεύουμε.

Μονεμβασία, 8 Σεπτεμβρίου 1989
Αθήνα, Ιούλιος 1990

Σημειώσεις
Το υλικό αυτού του άρθρου αποτελείται σάση για μάθημα που δύναται να συγγραφεθεί στον Τομέα Αρχειτονικού Σχεδιασμού του Ε.Μ. Πολυτεχνείου (18-1990) και στον κύκλο των «Μοδιμάτων» μεταβανθίσασας ιστορίας της αρχειτονικής - Σπουδαστήριας Πολυτεχνείου της Αρχειτονικής, καθηγητής Χαροκόπειος Πανεπιστήμου.

Θα φέλαι και από εδώ να ευχαριστήσουμε την κ. Έργη Κουντουρά για την παραχώρηση φωτογραφιών των πρωτογενών της Σφρίας και του Εμπ. Βαθόμειου.

1. Απόφαση ΥΔ 33824/1267/19-3-1957, στο ΦΕΚ 101 της 4-4-1957. Όλος χαρακτηρισμός δημοσιεύεται τον Οκτώβριο του 1983.

2. Αναφέρομε σε άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην «Καθημερίνη» της 4-7-1959 (με την υπογραφή της Αρχαιολόγου Καλλέργη) και στο «Βίβλο» της 25-6-1961, υπογραμμένα από τη Βάνα, Τατζουνίδη και Δικαιονόμενο για την κατά τα άλλα πληρότερά του.

3. Σέμην Καρούζους: «Νομίπαιο» έδω Εμπορεύεται της Ελλάδας, 1979.

4. Στο περιοδικό «Παρασάσσος», 1891.

5. Για το οπίτη του Σπ. Τρικούπη, που με τον περιβάλλοντα χώρο αγροδαστική πρόσφατη από την Αγροτική Τράπεζα, όπ. σχετικά δράμα μετά τη μελέτη για την παραδοσιακή αρχειτονική Αρχαία Αργονήσια Αρχαία Αργονήσια, 1979-80, και στο βιβλίο μου «Κατά τη διάθεση» (Αθήνα, Βίβλ. της Εστίας), 1989.

6. Ξ. χ. στη διδακτορική «Πολλαπλότης» του Ναυπλίου, σελ. 417. Ο λ. ολοκλήρωσε λίγο πριν από το θάνατό του, το 1915, αλλά δεν αναφέρεται στη μελέτη του Βαρδουνιώντα.

7. Στο «Αργολικόν Ημερολόγιον», 1910.
 8. Στα τρίτο όρθρο του για τον Εμπ. Καλλέργη, εφημ. «Χρονικά του Αργούς», 17-7-1932.
 9. Περιοδικό «Ηραία», τχ. 3, Φεβρ. - Μάρτ. 1932, σελ. 12.
 10. «Η οικία Καλλέργη», εφημ. «Ασπίς του Αργούς», 15, 22 και 29-10-1939.
 11. «Η οικία Καλλέργη», εφημ. «Ασπίς», 20-8-1950.
 12. «Συμβολαὶ εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Εκκλησίας τῆς Αργολίδος», τχ. Β', 1953.
 13. «Η οικία Καλλέργη - συμπληρωματικὸς σπουδαῖος», εφημ. «Ασπίς», 14-2-1954.
 14. «Το Αργος δια μέσου των αώνων». Α' έκδ. 1948, σελ. 171. Β' έκδ. 1968, σελ. 275.
 15. 1.000 σκάδες ασθενή παραδόθηκαν από τον Δ. Καλλέργη (καπετανατικός στα γαλλικά με περιουσία 30-6-1828) [ΓΑΚ. Γεν. Φροντ., φ. 11].
 16. Τόμος Α'. 1894, σελ. 268-269. Αναδομούεται στην «Πλεονανοποιητική Πρωτόχρονη» του 1964, εών στην πληροφορία του αναφέρεται και η Μ. Μπουτσάθη - Μπιανό στο «Ναύπλιο, 1826-1833» - (Ερανιστής, 1988, σελ. 115).
 17. Επιτροπή της Επιτροπής της Οικονομίας, Επιτροπής αρ. 1225-27-2-1930 προς τον Καπετανία Τ. Γαλλέργη, Γακ. Γεν. φ. 232.
 18. Έγγρ. αρ. 682 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 2316).
 19. Συντιμώνεται σα αναφορά του Δικινή Ν. Γεράκη, Γακ. Γεν. φ. 242.
 20. ΓΑΚ. Γεν. Γρ., φ. 250-84, και τη μελέτη μου «Capodistria et la Planification d'Argos», στο «Bulletin de Correspondance Hellénique - Suppl. VI. Etudes Argentines», 1980.
 21. Έγγρ. αρ. 241 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 250).
 22. Έγγρ. αρ. 2669 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 255).
 23. Έγγρ. αρ. 7624 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 257).
 24. ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 257.
 25. ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 257.
 26. Έγγρ. αρ. 3102 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 258).
 27. Έγγρ. αρ. 2892 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 258).
 28. ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 258.
 29. ΒΑ. Χρ. Β'. έκδ. «Ναυπλίας» Λαμπτυνή, σελ. 293.
 30. ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 268.
 31. Η προστασία για την αγορά οικοπέδου στην Πρέσπα από την Επιτροπή της Οικονομίας Επιτροπής προς τον Καπετανία, με μηνημόνιο 16-F-1831 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 276 α). Για το άτικα εκεί απότι θώ. ρητή αναφορά σε έγγρ. αρ. 3918, 3658 της 20-8-1833 της επι της Οικονομικούς Γραμματείας της Επικρατείας προ το Νομάρχη Αργολίδας και Κορινθίας (ΓΑΚ. Οικον., φ. 334), όπως και κατάλογο κατεύθυνσην για τους οικοπέδους που ήταν στην Αργολίδα. Οι θεωρήσεις ανάμεσα σε όπως την Καλλέργη σημειώνεται στη περίοδο 1/13-1-33 σερια 1, 13-10-33 (ΓΑΚ. Οικονομ., Υπ. Εσωτ., φ. 208). Μεταί τον απίστιο στο Ναύπλιο θώ. και σα αναφορά του Δ. Αλέμανη προ την «Κυβερνητική Επιτροπή» (sic), της 13-6-1832 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 2918), όπως και στον Ραγκαβή, όπ. παρ. σελ. 349 (σχετ. στη σημείωση «Η πρώτη σε Ελλάδη μονομαχία», στο «Εθν. Ημερολόγιο» του Σκούκου, 1915, σελ. 266, όπως και στην απίστιο του Δ. Γατόπολου - Αιμονογενεία στην Ελλάδη», στην «Καθημερινή», της 4 και 5-9-1938).
 32. Έγγρ. αρ. 2676 της 20-6-1831 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 269). Συντιμώνει κατάλογος και μαρτυρικές καταθέσεις.
 33. Έγγρ. αρ. 15849 (ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 278).
 34. ΓΑΚ. Γρ. Στρατ., φ. 123.
 35. Εφημ. «Δανάος», αρ. 66, 1-7-1988, σελ. 2.
 36. Έγγρ. αρ. 954 (οικ. 63 Α), ΓΑΚ. Γρ. Στρατ., φ. 125.
 37. Επιτοποι. Αιγυπτιωνίων 18-2-1823 και 20-2-1832, Μουσείο Μπενάκη, αρχείο Δημ. Καλλέργη, φ. 1. Επιπλό Δημ. Καλλέργη 19-2-1832. Κέρκυρα, αρχείο Καποδιστρία, Α', φ. 25.
 38. Ο Lacour (W. M. Sève, παρακάτω), που ασχολείται στο βιβλίο του και με τις φαραγγες του Αργούς, χαρακτηρίζει το σπίτι ας το μόνο κατικόπιο του Αργούς και το μόνο που ταΐσται ως κατάλυμα για τον αρχηγό

του γαλλικού αγγείου. Η εφημερίδα «Αθηνᾶ» της 15-1-1833 (σελ. 304), αναφέρομενη στα γεγονότα, χαρακτηρίζει το σπίτι ας «την λεγούμενην οικίαν Καλλέργη». Στις «Ιστορικὲς ανανηφοίες» του ο Νίκ. Δραγούλης αναφέρεται στα γεγονότα, που περιέπειται στο Γαλλικό Αρχείο της Αθήνας, ότι αγγείο ουγγαρικού Στρατού παραγέγειται στην εκείνη την ημέρα στην Κύπρη την (έβδ. 1874, σελ. 177, νέα έβδ. «Ερυθρός», 1973, σελ. 212-αναφ. και από τον Π. Καρολίδη στην «Συζητησίαν Ιστοριῶν των Ελλήνων κλπ.», τόμ. Α', 1922, σελ. 318).
 39. Φέρουν χρονολογική ένδειξη «Ναυαρίπι, 1832» και δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «L'Artiste» το 1833 (στο Μ. Σέβε εσωμένα αναφέρεται στο 1832, θώ. παρακάτω, σημ. 42).
 40. ΓΑΚ. Γεν. Γρ. φ. 293. Ο φάκελος που συγκρετίεται διέρκεσται στο ΓΑΚ. Γρ. Στρατ., φ. 161.
 41. ΒΑ. παραπάνω, σημ. 31.
 42. Michel Sève, «Témoignages de voyageurs et d'artistes sur la ville et les antiquités d'Argos -XVII-XIX siècles», τόμ. I, κείμενο (διατριβή Σου Κύκλου στο Πανεπιστήμιο του Παρισίου, Νοέμβριο), στον αναφέρεται στο θέμα 198 κ. επ.
 43. Εφημ. «Δανάος», φ. 21, 6-12-1883, σελ. 2.
 44. Εφημ. «Μυκήναι», φ. 21, 19-8-1901, σελ. 4.
 45. Αποκομιδα με αναφέρμενης οικισμούς επιμηρίδας, της 7-5-1909, στο αρχείο Καλλέργη, φ. 10. Άλλα απόκομιδα χωρών άλλες ένδειξες, μόνον του έπους (1926), στον ίδιο φάκελο.
 46. ΒΑ. σφύλιο της «Αργοτηκής Αργολίδος», φ. 17, 12-12-1909, σελ. 3.
 47. ΒΑ. σφύλιο στην «Παναργειακή», φ. 44 της 1-1-1927, καθώς σελ. 50 της 27-3-27.
 48. ΒΑ. προηγουμένως σχόλιο και δράμα του Μιν. Ανδρουλάκη διά το αθηναϊκό «Εμπρός» της 13-5-1927, με τον τίτλο «Αργος το πιπότων».
 49. Πληροφορίες για τη μελλοντικά ρυμοτόμηση στην «Παναργειακή», φ. 54 της 22-5-1927, που πραγματοποιείται το 1930-31 (θώ. «Χρονικό του Αργούς», φ. 26 της 4-10-1931, σελ. 2).
 50. Εφημ. «Αλήθεια», 29-10-1927. Ήταν πρέπει να απημούνονται στην «Ερδούς» (φ. της 4-9-1924) είχαν δημοσιεύσει πληροφορίες συμφωνα με τις οποιες μετά την Επανάσταση του 1922 στο Φλωβαράκι. Ενώπιον της Αργούς είχε ζήτησε η κυρηκεύτηκε αναδούσαντα η έκπτωση 10 στρεμμάτων που ανήκηαν στην όλη εναπομεύουσα ιδιοκτησία των κυριούργων Καλλέργη. Στο ίδιο σφύλιο αποχέτευται η περίοδος 1928-29 (φ. της 28-16-14-7-1924 του Υπουργείου Περιβάλλοντος προ την Επιτελούμενη Κατεύθυνση του Νομουγενικού Αγοραλούδοκονθίας, με το οποίο διόπταν εντολή να εγκυρωθεί η κατάσταση του κτιρίου και η καταληπτότητα του. Είναι αυτονότατο ότι οι ενέργειες δεν έπιασαν τον Δ. Τσαπαράτη, που θεωρήθηκε από την Κυβερνητική Επιτροπή ότι οι αποφάσεις της Επιτοποιού ήταν αποτέλεσμα ποινεύματος).
 51. Στην «Αγροτ. Αργολίδα», φ. 80 της 13-5-1928, σελ. 2.
 52. «Παναργειακή». σχόλιο στο φ. 94 της 25-1-1928, σελ. 2.
 53. Στην εφημ. «Πρωΐα» της 9-4- μη καθορίζουμενο έπους, απόκομιδα στο αρχείο Δ. Καλλέργη, φ. 10, σελ. 3.
 54. Εφημ. «Τελεσσόλα», αρ. 60, της 11-1-1931, σελ. 1.
 55. Πληροφορίες στα «Χρονικά του Αργούς», φ. 18 της 9-8-1931, σελ. 3.
 56. Αρθρά «χρονιδούσια» στην «Αγρ. Αργολίδα» αρθρο, φάρδο, φ. 248 της 11-10-31 και στα «Χρονικά του Αργούς», φ. 28 της 18-10-1931, σελ. 3.
 57. «Χρονικά του Αργούς», φ. 42 της 24-1-1932, σελ. 3.
 58. «Χρονικά του Αργούς», φ. 53 της 24-4-1932, πρώτη σελ., τα ίδια, φ. 62 της 19-6-1932, σελ. 2 και 3, τα ίδια, φ. 62 της 10-7-32, κύριο άθρο, όπως και προφορικές πληροφορίες του μακαρίτη Δ. Τσαπαράτη, πρόσδιο παλαιότερα του συλλόγου «Δανάος».

του Γ. Γιαχουντή, γραμματεία παλαιότερα του Δημου Αργούς, και του μακαρίτη Ηρ. Σύδερη, φύλακα στο Μουσείο Αργούς. 59. Αρ. αποφάσεως 179/1960.

The "Kallergheion" or "Palace of the Government" in Argos

V.K. Dorovinis

The building known as "Kallergheion", which since 1957 houses a part of the Archaeological Museum of Argos, represents a peculiar case in the building history of the Capodistrian period of Argos. The author has included this building in the series of articles on the public edifices of the period that is regularly published in this periodical and represents a part of a broader research scheme focusing on the space organization attempted by the Capodistrian administration in Greece.

The subject of the erection and the up-to-day use of the "Kallergheion" is approached from a historic view point and is clarified on the basis of new and unknown data, primarily deriving from the General State Archives and the various press editions of Argolis. As a result, the question regarding the information about the building itself, contradictory until now, is answered: It is in full accordance with a real situation, which is characterized by alternating ownership status and uses.

In the first part of the article the author presents and analyzes the information published so far on the history of the building that also supplies data about its form and the surroundings.

In the second part basic information is supplied concerning Demetrios Kallergis and those members of his family who have been related with the building until the year 1909.

In the third part a thorough account is given on the erection of the edifice in 1830; on its cession to the Government by Demetrios Kallergis under the condition of its exchange with public land; on its use as a "Palace of the Government"; and on its recovery by its original owner in 1932, since the condition of exchange had not been honoured by the Government. The entire procedure is examined in the framework of public land grant for the erection of private buildings and also of Kallergis' pursuit to obtain dwelling premises in Argos and Nauplion. Then, the actual condition and the destiny of the building is followed until the beginning of the twentieth century via the testimonies of foreign travellers and the information of the local press.

In the fourth and closing part it is meticulously recorded the evolution of the building for half a century and its course in desolation, degradation, degeneration and the cycle of the various proposals for its "upgrading": finally, full reference is made to its alteration as to become part of the Museum that caused the partial demolition of its south side, to which the new Museum wing, on Fomin's plans, had been "injected", and which was officially inaugurated in 1961.